

Wandelroute

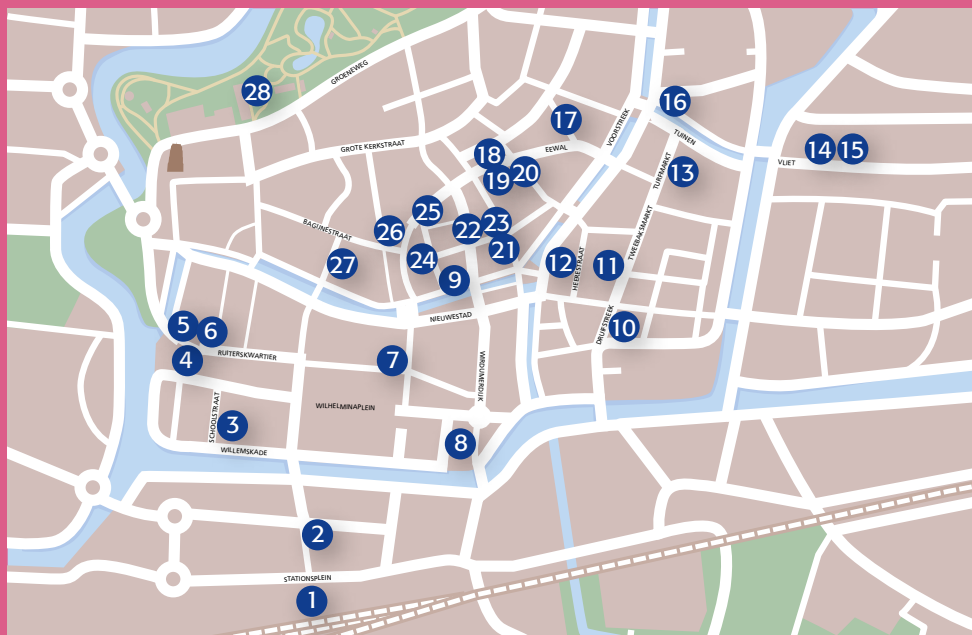
SPOREN VAN HET ROZE LEEUWARDEN

Wandelroute

SPOREN VAN HET ROZE LEEUWARDEN

Een LHBTIQ+ route door de binnenstad

1. Station
2. Hotel De Kroon (Sophialaan 1)
3. COC-kantoor (Schoolstraat 15)
4. Stadsschouwburg De Harmonie (Ruiterskwartier 4)
5. Mata Hariplein, Regenboogtrap
6. Rock It (Ruiterskwartier 41)
7. Citybar (Ruiterskwartier 151)
8. Beurs (Wirdumerdijk 34)
9. P.S. Bakker (Nieuwvestad 133)
10. Sociëteit COC en café Cocteau (Druifstreek 63)
11. Provinsjehûs (Tweebaksmarkt 52)
12. Floridabar (Heerestraat 21)
13. Kanselarij (Turfmart 11)
14. Anna Blamanhuis (Noordvliet 11)
15. Incognito (Noordvliet 13)
16. De Koningin (Tuinen 3)
17. NVSH (Slotmakersstraat 2)
18. Bar Monsieur (Eewal 51a)
19. Bij Sjaan (Eewal 50-52)
20. Tumba (Eewal 56)
21. Xtra (Grote Hoogstraat 13)
22. Klokstraat 13B
23. Gay Bar Bubbels (Klokstraat 19)
24. The Faced (Herenwoltje 3-5)
25. Stadhuis (Hofplein 38)
26. Café De Kannekijker (Bagijnestraat 63)
27. Café De Twee Gezusters (Nieuwesteeg 9)
28. Prinsentuin en Historisch Centrum Leeuwarden (HCL)

In deze wandelroute komen gebouwen en monumenten langs die een rol spelen of hebben gespeeld voor de LHBTIQ+-community in Leeuwarden. Van rechtszaken rondom sodomie in de 18e eeuw, naar de oprichting van het Cultuur- en Ontspannings Centrum (COC) in 1946, naar Roze Zaterdag op 16 oktober 2021; het roze (en regenboog) leven in Leeuwarden kent een lange en boeiende geschiedenis.

Tot de jaren 50 bestonden er nauwelijks ontmoetingsplekken voor homo's in Leeuwarden, op een aantal openbare urinoirs na. Dit veranderde met de eerste poging tot oprichting van een Friese afdeling van het COC in 1954. Contactavonden vonden nog in het geheim plaats om politiebemoeienis te vermijden. Dit lukte niet altijd: zo werden er op 27 december 1954 drie leden gearresteerd. Hierna volgden meerdere pogingen een Friese COC-afdeling van te grond te krijgen, totdat het in 1971 eindelijk lukte. Tegen deze tijd waren ook de eerste homobars van Leeuwarden opgericht. Buiten de stad werd het recreatiegebied de Groene Ster een belangrijke ontmoetingsplaats. Gerrit Visser, een bekende en geliefde leraar van de rijkskweekschool, was in de jaren 60 een van de eerste homo's die openlijk ging samenleven met een vriend.

Een homonota werd in 1986 met algemene stemmen aangenomen door de gemeenteraad. Tien jaar later zorgde Robert Grossnickel, de toenmalige voorzitter van het Friese COC, voor landelijke aandacht voor Leeuwarden door zijn acties tegen ambtenaren van de burgerlijke stand die weigerden een huwelijk te sluiten tussen personen van hetzelfde geslacht. In 2008 was er ook voor het eerst een officiële delegatie uit Leeuwarden op de Gay Pride in Amsterdam. Een tegenslag was het besluit van de provincie in 2018 om de vereniging niet langer te subsidiëren. De

verantwoordelijkheid voor de subsidie ging naar de gemeenten, wat resulteerde in een teruggang van inkomsten. De viering van het 50-jarig bestaan van het COC Friesland, in 2021, is dan ook sober.

COC Friesland was niet de enige organisator van 'roze' bijeenkomsten. Op 7 oktober 1984 vond in Zalen Schaaf de tweede Internationale Lesbische Dag plaats, met ruim vijfhonderd bezoekers. Het 'Heerlijk Hoerenbal' in Leeuwarden vond voor het eerst plaats in 1995. Homo café De Tuin organiseerde het feest op 24 februari in Theater Romein. Gasten konden zich kleden als hoer, pooier, gigolo of gewoon zichzelf. Een jaar later volgde een tweede editie, wederom in theater Romein. De derde en vierde edities vonden elders plaats en trokken ook minder publiek.

De Fries-Leeuwarder delegatie tijdens de Canal Parade 2008 in Amsterdam met Andries Seefat als zeemeerman op de voorplecht. Foto RTV NOF

Sinds 2013 vinden er evenementen van DIZZ plaats op verschillende locaties in de binnenstad. DIZZ is voortgekomen uit Pink Xplosion en organiseert feesten voor de LHBTIQ+ -gemeenschap.

De website GayLeeuwarden kwam in 1999 online en was bedoeld voor agenda-items en informatie van homohoreca in Leeuwarden en omgeving. In 2009, homohoreca was er inmiddels niet of nauwelijks meer, richtten de mensen achter de website de stichting GayLeeuwarden op. De stichting organiseerde enkele activiteiten, zoals Traplopen tegen aids, en deed in 2013 een mislukte poging om Roze Zaterdag naar Leeuwarden te halen.

Sinds 2015 laat de gemeente ieder jaar op Coming Out Day, 11 oktober, de regenboogvlak hijsen op de Oldehove. In 2015 ontstond ook een botenparade in Leeuwarden onder de naam Gay-Straight Parade. Initiatiefnemer was Thalita Boersma, die hiermee begon vanuit haar werk bij Leeuwarden Studiestad. De eerste parades begonnen vrij klein, maar in 2018 was er sprake van een flinke groei met ruim veertig boten. Een jaar later werd

de Stichting Pride Leeuwarden opgericht. In 2020 liet de stichting vanwege corona symbolisch een enkele boot met regenboogsymbolen en opzweepende muziek door de grachten varen.

Leeuwarden kende ook een aantal spraakmakende homo's en lesbo's. Schrijver Jef Last (1898-1972) bracht een deel van zijn jeugd in Leeuwarden door en gaf later mede aanzet tot de oprichting van de Shakespeareclub, de voorloper van het COC. Hoogleraar sociologie aan de UvA Jan Willem Duyvendak studeerde in de jaren 80 sociale wetenschappen in Leeuwarden.

Reclame voor het programma van Douwe Heeringa op Omrop Fryslân. Foto Omrop Fryslân

In die tijd was hij als gemeenteraadslid voor PAL een van de opstellers van de homonota. Gerbrand Bakker, geboren in de Wieringerwaard, studeerde begin jaren 80 cultureel werk in Leeuwarden. In zijn werk komt zijn homoseksualiteit naar voren, zo vertelt hij in zijn autobiografische werk *Jasper en zijn knecht* over het leven als alleenstaande homo. Aucke Spriensma (1961-2012) was docent aardrijkskunde en Nederlands op het Stedelijk Gymnasium Leeuwarden. Aucke was openlijk homo en werkte ook als afwasser, en later discjockey, in bar Incognito. 'I am so gay today', kon hij spontaan uitroepen tijdens zijn lessen. Hij was bovendien lid van homokoor 'Onder Anderen'. Douwe Heeringa, radiopresentator bij Omrop Fryslân en voormalig chansonnier/zanger,

is van Leeuwarden naar de gemeente Noardeast-Fryslân verhuisd. Hij heeft in 2020 samen met anderen de regenboogpagina van de website van die gemeente gepresenteerd. Oud burgemeester Geert Dales had een echtgenoot en was in andere opzichten eveneens openlijk homo. Ook wethouders als Marco Florijn en Sjoerd Feitsma verborgen hun geaardheid niet. Geboren Leeuwarder Henny Smid was in 1981 medeoprichtster van Vrouwenhuis Friesland. Haar privécollectie van lesbische en feministische boeken groeide uit tot Stichting Lesbisch Archief Leeuwarden (later Anna Blamanhuis). Zangeres Anneke Douma is weliswaar hetero, maar zeer populair onder Friese homo's.

Marian Toren

Marian Toren studeerde in 1980 als eerste af aan de subfaculteit Sociale Wetenschappen Fryslân (SSWL). Zij sloot haar studie af met de veelbesproken en bekritiseerde scriptie *Een welzijnsstudie in een lesbies-feministies denkkader*.

Een groep van acht lesbisch-feministische vrouwen bezette de drukkerij van het Fries Service Centrum (Nieuwestad 53b) op 27 maart 1981. De aanleiding was het ontslag van Marianne

Mooijekind. Zij werkte hier tien maanden lang als tijdelijke kracht en werd ontslagen omdat zij zich niet aan de arbeidsvoorwaarden had gehouden. Buiten werktijden drukte zij namelijk de scriptie van Marian Toren, een van de acht vrouwen die ook de drukkerij bezetten. Daarnaast was Marianne veel ziek omdat ze niet goed kon omgaan met de heersende hetero-sfeer op het werk.

Bezetting van het Fries Service Centrum op 27 maart 1981. Foto Leeuwarder Courant.

WANDELROUTE

1. Station

Voor de Tweede Wereldoorlog waren er in Leeuwarden maar enkele plekken waar mannen elkaar opzochten voor het leggen van homoseksuele contacten. Op beperkte schaal gebeurde dit in de waterplaats aan de westzijde voor het station, die in 1939 werd afgebroken voor de bouw van een VVV-kantoor.

2. Sophialaan 1, Hotel De Kroon (nu bedrijfsverzamelgebouw)

In 1946 werd in Amsterdam de Shakespeareclub opgericht. Deze werd in 1949 omgedoopt tot Cultuur- en

Ontmoetingsgelegenheden

Naast de waterplaats bij het station en het urinoir Achter de Beurs waren er nog meer plekken die vroeger als ontmoetingsgelegenheden dienden. Tenminste vijf andere urinoirs werden gebruikt: achter de Waag, op de Tuinen, bij Hoeksterend, op het Zaailand (naast het busstation tegenover de City Bar) en bij de Vrouwenpoortsbrug. Daarnaast werd er op de vrijdagse veemarkt contact gelegd, en in zwembad 'De Overdekte' en buitenzwembad De Grote Wielen. Vanaf de jaren zeventig was de Prinsentuin een ontmoetingsplek en sinds 1972 tot heden ook de Groene Ster.

Openbaar urinoir aan de Weaze in 1945.

Hotel De Kroon, begin jaren 50.

Ontspannings Centrum COC. In 1953 waren er enkele COC-leden in Leeuwarden, die voor een sociëteit waren aangewezen op Groningen of Leeuwarden. De afdeling Groningen draaide slecht en werd vanwege een 248bis affaire (seks tussen minderjarigen van hetzelfde geslacht) in die tijd zelfs opgedoekt. In het Noorden was er daardoor niets meer. Op 13 februari 1954 werd de eerste Friese afdeling van het COC opgericht in hotel De Kroon. De avond werd een succes. Niek Engelschman, landelijk voorzitter COC, sprak: 'Met Leeuwarden als centrum hebben onze Friezen thans de 7e COC-afdeling medio februari ter wereld gebracht. Dat ieder COC lid thans beschuit met muisjes eet, temeer omdat deze 7 een geluksnummer is. Na de Elfstedentocht is ook voor ons gelukkig het Friese ijs gebroken en kan de koers voor de vrije vaart in Friesland bepaald worden'. Aan deze poging om een Fries COC op te richten kwam een einde nadat er onder andere in december 1954 drie leden gearresteerd werden. Na verscheidene pogingen, onder meer in 1955 en 1965, kwam de afdeling Friesland uiteindelijk in 1971 echt van de grond.

In 1981 vierde het COC Friesland zijn 10-jarig bestaan in het bijna naastgelegen Oranje Hotel. De staatssecretaris van CRM, mevrouw Jeltien Kraaijeveld, kwam daar de jubilaris feliciteren.

Het bestuur van COC Friesland in vergadering, begin jaren 80. Collectie Tresoar

3. Schoolstraat 15, COC-kantoor (nu woning)

Anton Ponjée, Majo Tigchelaar, Gerd de Haan, Tjitte Nijdam en Jaap Hofstra startten in 1968 de Kontaktgroep Homoseksualiteit Friesland. Hieruit ontstond het COC Friesland dat tot op de dag van vandaag bestaat. De afdeling telde veertig leden in 1971. Op 5 maart datzelfde jaar schreef de toenmalig secretaris aan een wat verontruste westerling die naar Leeuwarden wilde verhuizen: 'Een goede beslissing om in Friesland te gaan wonen en werken. Het is een prettige provincie, waar het nog schoon is. De mentaliteit van de bevolking is redelijk goed, ook ten aanzien van homofilie. Je zult merken dat Leeuwarden vrij tolerant is, en ons afdelingsbestuur is druk bezig ook de regio op dit niveau te brengen. Bijgaand ons tweemaandelijks periodiek S-15'. Het COC is op verschillende plekken in Leeuwarden gehuisvest geweest. De eerste eigen plek was Schoolstraat 15B.

4. Ruiterskwartier 4, Stadsschouburg De Harmonie

Op 22 februari 1980 braken er rellen uit op de Nieuwestad toen COC Friesland een 'Verkeerdekantdag' organiseerde om de rechten van homoseksuelen onder de aandacht te brengen. De tijdgeest was helemaal gewijzigd sinds de jaren 50 en

aan de demonstratie werd deelgenomen door het Fries Flikker Front en het Lesbisch Front. Het mondde uit in een stevige klop-partij. De onrust ontstond toen een groep opgeschoten jongeren de betogers op grove manier uitschold en met eieren bekogelde. De betogers vluchtten de Haniasteeg in, achtervolgd door hun belagers die door de politie werden verjaagd. Die nacht sneuvelde er ook nog een ruit van De Harmonie waar de manifestatie van de Verkeerdekantdag plaatsvond. De optredende artiesten gaven een fraai tijdsbeeld. Namens de vrouwen sprak ene Jacqueline, brachten Nan en Bep liedjes toegespitst op vrouwen- en pottenbevrijding en speelde de lesbische band Alice in Dixieland. Namens het Fries Flikker Front hield Tante Tillie een voordracht, trad de Leeuwarder cabaretgroep De Ruggetuffers op, het cabaret Spitsroeden uit Utrecht en het Valse Nichtenkoor, dat de stemming erin hield met de meezingers Drie kleine flikkertjes en de Interseksuele.

5. Mata Hariplein, Regenboogtrap (Naast Neushoorn en tegenover De Harmonie)

De regenboogtrap op het Leeuwarder Mata Hariplein werd in mei 2016 officieel in gebruik genomen. De trap staat symbool voor het vieren van diversiteit en respect. Het initiatief dateert uit 2013 en was afkomstig van de VVD en fractie Brakenhoff

De presentatie van de regenboogtrap op 28 mei 2016. Foto Omrop Fryslân

in samenwerking met Tumba en COC Friesland. Het oorspronkelijke idee was een regenboogzebra bij het station, maar vanwege de nieuwe inrichting van het plein ontstond de mogelijkheid om een trap te plaatsen in het hart van Leeuwarden. Gezien de centrale ligging in het uitgaansgebied is ervoor gekozen om de regenboogtrap tussen de stadsschouwburg De Harmonie en poppodium Neushoorn te plaatsen. 'Het zou in dat uitgaansgebied even normaal moeten zijn als twee jongens of twee meisjes hand in hand lopen, als wanneer een jongen en meisje dat doen' aldus woordvoerder Cees van Baalen van COC Friesland.

6. Ruiterskwartier 41, Rock It (nu Neushoorn)

In 1991 opende Coos Strooisma (1952-2014) de discotheek Rock It, vernoemd naar het nummer van Herbie Hancock. Samen met Anja Strooisma en Felipi Benito Quandus stond Coos aan de basis van Rock It. Waar Amsterdam de Roxy en It had, was er in het Noorden de Rock It. Opgericht tijdens de opkomst van de housemuziek bracht de discotheek stromingen als drum 'n bass, jungle en triphop naar Friesland. De club stond open voor de homo, lesbo en bi, die samen hun eigen scene vormden in de discotheek. In 2006 verkocht Strooisma het pand aan de gemeente, waarna hij het nog enige jaren heeft gehuurd. Een reünie vond plaats in 2013 onder de naam 'Rock It Reunion Party'.

7. Ruiterskwartier 151, Citybar (nu Prénatal)

Rein Ferwerda opende het café Citybar in 1952 samen met zijn vrouw Sientje. Hier kwamen ook homoseksuelen vanwege de nabijgelegen waterplaats Achter de Beurs, een van de trefpunten waar mannen elkaar opzochten. Zij werden hier min of meer

gedoogd en beschermd door de kastelein als het aantal niet te groot werd. Soms werden ze echter ook getreiterd, mishandeld of gechanteerd door de vaste clientèle, bestaande uit souteneurs en prostituees. Na het overlijden van Rein in 1972 verkocht Sientje het café. De familie Van Rooy nam het in februari dat jaar over. In april 1978 werd J.A. Visser de nieuwe exploitant. Hij zag zijn klandizie, waarvan een groot deel uit prostituees bestond, echter al gauw slinken ten gevolge van de bouw van een parkeerkelder op het Wilhemina-plein. Voorheen gingen de prostituees, die de parkeerplaats als 'werkplek' hadden, na hun

Philippe

Felipi Benito Quandus, ook wel bekend als 'Philippe', was een van de oprichters van de discotheek Rock It. Philippe was dressman geweest en wist veel van kunst en cultuur. Volgens medeoprichter Coos Strooisma gaf hij de discotheek iets extravagants. Ruim een jaar na de opening stierf Philippe aan aids. Na zijn dood heeft zijn fotoportret lang in de hal van de Rock It gehangen.

Philippe in de garderobe van Rock it.

werk naar de Citybar; door de bouwwerkzaamheden zochten zij een ander gebied van de stad op. Dit leidde uiteindelijk tot de sluiting van het café in 1979. Hierna heeft café de Tapperij enige tijd het pand bezet, tot een grote brand in 1981 het café en drie andere panden deels verwoestte. Een jaar later is het verkocht en vervolgens herbouwd. In 2000 verhuisde Prénatal van de Nieuwestad naar deze plek.

8. Wirdumerdijk 34, Beurs (nu Campus Fryslân)

Voor de Tweede Wereldoorlog was er in Leeuwarden een aantal waterplaatsen waar mannen elkaar opzochten voor het leggen van homoseksuele contacten. Het belangrijkste trefpunt was het urinoir Achter de Beurs, vast gebouwd aan een houten fietsenstalling. Door homoseksuelen onderling werd dit urinoir vanwege de steeds in- en uitgaande bezoekers ook wel aangeduid als 'de bijenkorf'. Tot de afbraak in de jaren 70 bleef Achter de Beurs / hoek Willemskade de anonieme ontmoetingsplek bij uitstek. Daarnaast zou volgens ingewijden ook het vlakbij gelegen café-restaurant De Nederlanden aan de Zuiderstraat 1 een trefpunt van homoseksuelen zijn geweest.

Het blote mannenbeeld van Mercurius naast (later voor) de Beurs inspireerde de stichter van homobar Mercurius in de Heerestraat.

9. Nieuwestad 133, P.S. Bakker (nu Zeeman)

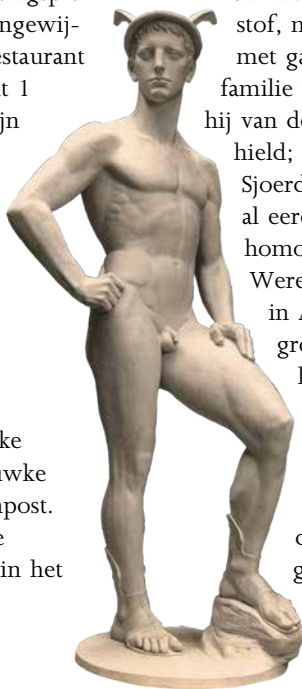
Eind negentiende eeuw begon Popke Bakker samen met zijn vrouw Dieuwke een garen-en-bandwinkel in Buitenpost. Onder de naam P.S. Bakker groeide deze uit tot een bekend modehuis in het

Ontwerp van de Mercuriusfiguur van de Mercuriusfontein, 1922.

Interieur van de modezaak P.S. Bakker in 1929.

Noorden, met filialen in Leeuwarden en Groningen. Popke en Dieuwke kregen negen kinderen, die hen op hun beurt weer kleinkinderen gaven. Hun zoon Miente kreeg samen met Trijntje van der Schaaf weer negen kinderen. Zij woonden op de Nieuwestad, waar ook hun Leeuwarder filiaal gevestigd was. Vier van hun vijf zoons, waaronder Sjoerd en Dirk Bakker, waren homoseksueel, maar probeerden dit niet te tonen vanwege de gereformeerde achtergrond van de familie. Sjoerd deed de ulo en knutselde graag met lappen stof, maakte kleren en werkte met garen, vilt en wol. Zijn familie verbaasde zich erover dat hij van dergelijke 'meisjesdingen' hield; zijn grootmoeder vond Sjoerd 'apart' en had misschien al eerder door dan hijzelf dat hij homo was. Tijdens de Tweede Wereldoorlog woonde Sjoerd in Amsterdam. Met een groep kunstenaars plande hij een aanslag op het Bevolkingsregister. Na de aanslag praatte iemand zijn mond voorbij en werden twaalf leden van de groep gearresteerd en geëxecuteerd, waaronder Sjoerd.

10. Druifstreek 63, sociëteit COC en café Cocteau '(nu Museumfederatie Fryslân)

Het COC Friesland verkaste in oktober 1984 naar de Druifstreek 63-boven, waar de afdeling lang zetelde. Op deze nieuwe locatie was ook gelegenheid om een eigen sociëteit te openen en zo ontstond café Cocteau. De sociëteit was befaamd om haar nieuwjaarsfeesten. Elke jaarwisseling barstte de soos uit haar voegen met vogels van zeer diverse pluimage. In 1986 was het elke zondagavond 'happy hour'. Eerdere activiteiten van het COC waren vooral gespreksavonden over homoseksualiteit, de soosmiddag op zondag en het geven van voorlichting en informatie. In 2001 hielden de grote COC-feesten op. Na de Druifstreek

heeft het COC op verschillende locaties gezeten; eerst in Maria Annastraatje 5, vervolgens aan het Zaailand 94A, kort aan de Emmakade en aan de Mr. P.J. Troelstraweg 149. Het huidige adres van het COC Friesland is Harlingertrekweg 53.

11. Tweebaksmarkt 52, Provinsjehûs

In 2020 werd, in aanwezigheid van onder andere tv-presentator Sipke Jan Bousema, de regenboogvlag voor het eerst voor het provinciehuis gehesen. Vier jaar na de eerste pogingen werd Friesland uiteindelijk een regenboogprovincie. Naast de regenboogvlag werden twee Friese varianten met pompeblêden gehesen.

Onder Anderen

In 1986 was het elke zondagavond 'happy hour' in het COC-café aan de Druifstreek te Leeuwarden. Die avonden werden druk bezocht en het was behoorlijk gezellig. Mede doordat de kelen flink werden gesmeerd werd er volop meegezongen met het Hollands repertoire. Op een van die avonden werd het idee geopperd: 'Wy kinne hjir ek wol in homokoar oprjochtsje, krekt as yn Amsterdam'. Al snel waren zo'n vijftien personen gevonden die mee wilden zingen. De dirigent werd gevonden in de persoon van Jildou Talman, die er wel een uitdaging in zag om van die solerende homo's een harmonieus koor te smeden. En zie, het derde homokoor van Nederland was geboren.

Het eerste optreden vond plaats op tweede kerstavond 1986 in het COC-café. Er volgden meer optredens in het homocircuit, maar het koor wilde niet alleen voor eigen parochie optreden, het wilde ook voor en 'onder anderen' zingen. Dat lukte prima; op bijvoorbeeld het Fries Straatfestival kreeg het veel bijval van

het publiek. Om de vijf jaar werd er een lustrumactiviteit georganiseerd in Zalen Schaaf, Theater Romein of De Harmonie, waarbij dan breed werd uitgepakt. Onder Anderen organiseerde op 27 mei 2006 ter ere van hun 20-jarig bestaan een groot homokorenfestival in de Harmonie. Burgemeester Geert Dales was beschermheer en de Leeuwarder Courant kwam op 13 mei zelfs met een roze bijlage. Helaas was de aanwas van koorleden summier. Eind 2011 viel definitief het doek. Het archief werd overgedragen aan het HCL.

Homokoor Onder Anderen oefent met dirigent Jaap Tjalsma, 2003. Foto Jacob van Essen/Hoge Noorden

In 2003 startte het Homoplatform Fryslân, een samenwerkingsverband van organisaties die zich bezighouden met homo-emancipatie. Het platform organiseerde jaarlijks de Roze Week. Tijdens deze week werd ook het Roze Pompeblêd uitgereikt aan iemand die zich door haar/zijn inzet en optreden buitengewoon verdienstelijk heeft gemaakt voor emancipatie van lesbiennes en homoseksuelen in Friesland. Deze prijs is onder andere uitgereikt aan Arno Brok (toen nog burgemeester van Sneek), Froukje Hernamdt, scholengemeenschap Piter Jelles Aldlân en het homokoor Onder Anderen.

12. Heerestraat 21, Floridabar (nu Club Adam en Eva)

De opening van de Floridabar tijdens de Tweede Wereldoorlog aan de Heerestraat 21 was een grote verbetering in de ontmoetingsmogelijkheden voor homoseksuele mannen. Eigenares was Annie Eijgelaar ofwel Mooie Juf. Zij was getrouwd met aannemer Tamme Leenburg. Aanvankelijk was dit vooral een lokaal voor prostituees en hun klanten, maar in toenemende mate kwamen er ook homoseksuele mannen, omdat ze hier niet lastiggevalen werden. Mooie Juf was namelijk ook best commercieel ingesteld en heel gelukkig met de nieuwe clientèle van deze wat verlopen zaak. En wat ze er moreel van vond: 'Deze mensen moeten toch ook geholpen worden'. Omdat de zaak vlak bij de kazerne lag, werd er naar verluidt ook nog wel eens al dan niet ten behoeve van een bijverdienste een soldaatje gescoord.

Café Florida in 1958.

In 1965 werd de Floridabar onder de naam Mercurus de eerste echte homobar van Leeuwarden, inmiddels overgenomen door Arie Schippers. De bar, met zestien krukken, was versierd met rode lampjes en bierpullen. Mercurus had elke donderdagavond een vrouwencafé. Na Mercurus zat begin jaren 80 de homokroeg Pourquoi-pas in het pand. Uiteindelijk kocht de NMB-bank het pand terug en verkocht dit later weer als privéclub, de Kimberley-bar.

13. Turfmarkt 11, Kanselarij

Sinds 1499 lag het recht om over halsmisdrijven te oordelen in Friesland bij het Hof van Friesland. Deze in de Kanselarij gevestigde rechtbank kon de doodstraf opleggen aan 'sodomieten' (mietjes) zonder dat daarvoor overigens geschreven rechtsregels waren geformuleerd. Homoseksualiteit werd in die tijd aangeduid als sodomie of 'crimen nefandum', onnoembaar misdrijf. Rond 1700 komt er meer informatie los over veroordelingen voor sodomie. Kapitein Christiaan van Feugen uit Leeuwarden lokte jongeren met zijn kanarie- en porseleinverzameling. Bij zijn arrestatie in 1730 vertelden maar liefst elf jongens 'dat zij indertijd de tastende hand van de kapitein hadden gevoeld op een deel van hun lichaam waar deze beslist niet hoorde'.

Tussen 1734 en 1809 kwam het Hof van Friesland nog vijftien maal tot een uitspraak inzake sodomie. De straffen waren aanzienlijk milder dan de geruchtmakende zaak van Faan, vlak over de grens: meestal tuchthuis, verbanning, lijfstraf of ontslag. We kunnen rustig zeggen dat homoseksuelen eigenlijk ongemoeid werden gelaten destijds.

Zacharias Wilsma

Een 'beroemde' en zeer actieve sodomiet was Zacharias Wilsma, die zijn eerste seksuele ervaringen opdeed op de omwalling van Leeuwarden nabij het Zaailand. Caspar Bersé, een bekende van Zacharias Wilsma, had in 1729 als 25-jarige jongeman, dankzij gulle sodomitische werkgevers, zijn schaapjes op het droge en vestigde zich, goed van kleren en sieraden voorzien, in Dronrijp. De belangrijkste man in de kring rond Zacharias Wilsma was ene Florisz, die contact met verschillende 'nigten' had waaronder Lodewijk, kok op het hof van de stadhouder, en Joost, een sergeant uit de Poststraat. Uiteindelijk werd Zacharias Wilsma na zijn berechting veroordeeld tot levenslange opsluiting. Het Hof ontdekte ook een 'huisje van houd-aan' ofwel een plaats van ontmoeting en vertier, elders ook wel 'lollhuis' genoemd. Een achttal 'nigten' werd opgepakt en streng verhoord. Twee gaven op de pijnbank toe, dat het tot penetratie was gekomen en kregen de doodstraf middels wurging (hoogst waarschijnlijk voltrokken in het openbaar op het Blokhuisplein). De anderen werden vrijgesproken.

14. Noordvliet 11, Anna Blamanhuis (nu kattencafé PoesPas)

In 1997 werd het pand aan de Druifstreek te duur. Het COC Friesland trok tijdelijk in bij het Anna Blamanhuis op Noordvliet 11. Het Anna Blamanhuis was een initiatief van Henny Smid. De oprichters waren geïnspireerd door Derde Wereld- en lesbische archieven in de Verenigde Staten, waaronder The Herstory Archives in New York.

Het begon als Stichting Lesbisch Archief Leeuwarden (SLAL) aan de Meenthe 115 in 1982 en verhuisde vervolgens naar Noordvliet 11. Samen met het

Directeur Nettie Groeneveld in het archiefdepot van het Anna Blamanhuis, 2008. Foto Jacob van Essen/Hoge Noorden

Homodok was het Anna Blamanhuis het enige homoarchief en daarmee van nationale betekenis. Vanaf 1999 was het Anna Blamanhuis onderdeel van Stichting Internationaal Homo/Lesbisch Informatiecentrum en Archief (IHLIA). Per 1 augustus 2010 verhuisde het archief naar de Openbare Bibliotheek. Vanwege teruglopende subsidies werd het archief in 2013 opgeheven. Een deel van de collectie verhuisde naar Tresoar en een deel naar de nationale collectie van IHLIA.

15. Noordvliet 13, Incognito (nu Resko Bar)

Na de sluiting van bar Monsieur in 1976 startten Jurjen Broodwinder en Nico Hettinga een jaar later de gaydisco Incognito aan het Noordvliet 13. Het pand was het verbouwde Passepartout, politiek-

Uitbaters Jurjen en Nico in Incognito, begin jaren 80. Collectie Tresoar

en kunstenaarscafé van Jerre Hakse. Bij de oprichting stelde Broodwinder dat 70 procent van de klanten homoseksueel moest zijn. Er was dus ook ruimte voor introducees. Op donderdagen organiseerde de bar vrouwenavonden. In 1992 stopte Broodwinder en zette Hettinga het bedrijf voort. Vanuit de GGD werd er in 1995 een voorlichtingsavond gegeven over safe seks. Een jaar later dreigde Incognito failliet te gaan, maar werd gered door subsidie vanuit de gemeente. Op deze manier kon het haar 20-jarig bestaan nog vieren. In 1997 was de bar het enige horecapand buiten de grachten dat tot drie uur 's nachts open was.

16. Tuinen 3, De Koningin (nu Café Yess)

In 1992 ging hier De Tuin van start, dat zich afficheerde als 'hét homocafé van Leeuwarden'. In augustus 1993 gaf de LC het café drie sterren. De krant noemde als bezienswaardigheden 'de prachtige serie kroonluchters en beeltenissen van koningin Beatrix'. De standaardmuziek was 'nichtencamp'. Het was er destijds vrij druk en 'met typische alles-moet-kunnen-sfeer'. De Tuin werd geleidelijk aan steeds meer heterovriendelijk. Later werd het café omgedoopt tot De Koningin.

17. Slotmakersstraat 2, NVSH (nu Knitworks)

De afdeling Leeuwarden van de NVSH ('Nederlandse Vereniging voor Seksuele Hervorming') had op het hoogtepunt begin jaren 60 bijna 3000 leden. De vereniging organiseerde druk bezochte lezingen en filmavonden in onder andere De Harmonie, Bellevue en Cinema Palace. Centraal stond het 'geven van adviezen bij huwelijks- en opvoedingsmoeilijkheden en de bewuste regeling van het kindertal en bestrijding van geslachtziekten'. Met de introductie van de pil had men het erg druk. Toen dat eenmaal

via de huisarts liep, zakte het ledental snel in. Men bemiddelde ook bij abortussen. De voorloper, de Nieuw Malthusiaanse Bond, had voor de oorlog een bureau in de Fonteinstraat. In het begin van deze eeuw werd het pand in de Slotmakersstraat afgestoten. De NVSH hier ter plaatse was toen al omgezet in de Stichting Mens. De NVSH besteedde ook aandacht aan homoseksualiteit. Zo was een van de standpunten bij het congres 'Sextant', een congres over seksualiteit, in 1967: 'wettelijke discriminatie t.a.v. homoseksualiteit dient te vervallen'.

18. Eewal 51a, Bar Monsieur (nu woning)

Anton Ponjée (1941-2019) en Wim ter Vrugte (vergunninghouder, Den Haag 1943) startten in 1968 Bar Monsieur op Eewal 51. De gemeentepolitie adviseerde in december 1968 om de vergunning goed te keuren voor dit café 'welke door homoseksuelen zal worden bezocht'. Monsieur was een open bar en een ontmoetingsplek voor homoseksuelen. Tussen Bar Monsieur en Mercurius ontstond een route die bij ingewijden wel de 'Rue de Vaseline' werd genoemd vanwege de vele homo's die heen en weer drementen. Bij de entree van de bar vond selectie plaats; bezoekers werd bijvoorbeeld gevraagd of zij lid waren van het COC. Naast de zakelijke kant konden klanten er ook terecht met persoonlijke en maatschappelijke problemen. Tegen sluitingstijd ging er een schijnwerper aan

Bar Monsieur, begin jaren 70.

Reclame voor het duo Johnny en Johan(na).

Johanna'

Johan Buiter (1951-2000), ook wel bekend als de zanger 'Johanna', begon begin jaren 70 als discjockey in bar Monsieur. Later werkte hij als barkeeper in café De Gelagkamer in de Grote Hoogstraat en in café De Twee Gezusters in de Nieuwesteeg. Samen met Jan ('Johnny') de Vries vormde hij in de jaren 80 het duo 'Johnny & Johan(na)', onder andere bekend van het lied *Oh Oldehove*.

om de bar leeg te krijgen. In 1973 kreeg Bar Monsieur een nieuwe eigenaar en was de club alleen nog maar toegankelijk voor leden. Bar Monsieur bleef bestaan tot 1976.

19. Eewal 50-52, Bij Sjaan (kelder Restaurant Spinoza)

In 2010 opende het nieuwe COC-café Bij Sjaan in de kelder onder Spinoza. Het café had een dansruimte, loungehoek en een ondergronds terras waar gerookt kon worden. Tijdens de opening op 14 augustus 2010 werd er een stiletto-run gehouden; deelnemers moesten een stukje hardlopen op naaldhakken. Bij het eenjarig bestaan vond een tweede stiletto-run plaats.

20. Eewal 56, Tûmba

Tûmba is het kenniscentrum voor discriminatiezaken, diversiteit en gelijkheid van Friesland. Met het interactieve spel 'Wie van de drie' maakt Tûmba seksuele diversiteit bespreekbaar op school of bij een bedrijf. Bij het spel zijn drie vrijwilligers aanwezig. De groep moet door vragen te stellen erachter komen wie van de drie homoseksueel is.

In 2017 vond de oprichtingsbijeenkomst plaats van de Transgendergroep Friesland (TGF) in Tûmba. Onder het COC werd de transgendergroep gestart als ontmoetingsgroep voor transgender- en nonbinaire jongeren van 16 tot 25 jaar. Inmiddels is de TGF vrij van leeftijdsbeperkingen. Sinds de oprichting wordt er elke tweede zaterdag van de maand een bijeenkomst georganiseerd.

21. Grote Hoogstraat 13, Xtra (nu Club Hemingway)

In 2003 richtten Andries Seefat en Andreas Jungwirth de 'heterovriendelijke homodisco' Xtra op. De Xtra was de eerste gay-gelegenheid in Friesland met een darkroom. Bij het halfjarig bestaan werd hier het Heerlijk Hoerenbal georganiseerd. Op dit feest kon iedereen zich uitleven door verkleed te gaan als dame van plezier of souteneur. Tijdens het feest traden de Amsterdamse travestiet Miss Tabitha, the It-dancers, en the Dutch Diana Ross op. Vanaf 2007 was Jerrol Ramdat de bedrijfsleider.

22. Klokstraat 13B

Boekhouder Douwe Meijer (1888-1968) was voorzitter bij de eerste oprichtingspoging van het COC Friesland in Hotel de Kroon. In zijn benedenwoning aan de Klokstraat 13B gaf hij de gelegenheid voor jongens en mannen om een bed te gebruiken. Op een dag voerde de politie

Afterparty in Lilla Villa op 14 april 2006 met in het midden Jerrol Ramdat. Foto Jacob van Essen/Hoge Noorden

druk uit op een jongen die gebruik maakte van Meijers ontmoetingsplek, waarna hij opbiechtte. In december 1954 kreeg Meijer één jaar gevangenisstraf in Den Haag. Het Friese COC werd opgedoekt waarmee de eerste oprichtingspoging mislukt was. Na zijn gevangenisstraf moest Meijer veertien jaar in een psychiatrische inrichting in Beekbergen blijven, waar hij in 1968 op 80-jarige leeftijd overleed.

23. Klokstraat 19, Gay Bar Bubbels

De oprichters van de Xtra openden in 2003 ook de homobar Lilla Villa. Dit café liet bezoekers nog tussen zes en acht uur 's ochtends binnen tot er problemen kwamen met de gemeente. Lilla Villa werd overgenomen en ging verder onder de naam Mister Jones. Dat ging failliet, maar in 2015 opende Gay Bar Bubbels er de deuren onder leiding van Sjoerd en Martine, tevens eigenaren van Club Hemingway. Gewoonlijk wordt het pas druk na middernacht.

24. Herenwaltje 3-5, The Faced (nu studentensociëteit)

De gay-disco The Faced bevond zich op Herenwaltje 3. In 1988 maakte de RVU-educatieve omroep gebruik van de discotheek voor opnames van een talkshow over homofilie. De laatste jaren van haar bestaan kende The Faced een bredere klantenkring dan alleen homoseksuelen. Een bordje op de deur gaf aan dat er geen sportkleding toegestaan was. De discotheek sloot haar deuren in 1992. Eigenaar Leo de Wit verkocht toen het pand, samen met dat van café Mallejan, aan Io Vivat, de studentenvereniging van de Leeuwarder Hotelmanagementschool.

25. Hofplein 38, Stadhuis

In 1980 weigerde de gemeente Leeuwarden nog om geld te geven aan het COC. Vijf jaar later kwam daar verandering in toen

Homoburgemeesters met hun partners op bezoek in het Leeuwarder stadhuis op 7 april 2006. Foto Jacob van Essen/Hoge Noorden

COC Friesland en de fracties van PvdA, PAL en D66 een homonota aan de gemeenteraad aanboden. Er werd voorgesteld om twee verboden te schrappen of aan te passen: het verbod 'zich in een openbaar urinoir langer dan vijf minuten op te houden' en het verbod 'iemand op de openbare weg door woorden, gebaren of tekenen tot het plegen van ontucht uit te nodigen'. Het voorstel deze verboden aan te passen werd niet overgenomen door het college. Een motie van Jan Willem Duyvendak (PAL) om bij het personeelsbeleid positieve homodiscriminatie in te voeren werd tijdens de politieke beraadslagingen ingetrokken. De reactienota van het college werd op 8 september 1986 met algemene stemmen aangenomen.

Wethouder Marco Florijn tekende in 2008 samen met Ronald Plasterk de koploperovereenkomst inzake het lesbisch- en homo-emancipatiebeleid. In hetzelfde jaar was Leeuwarden aanwezig bij de Gay Pride in Amsterdam. Door de Amsterdamse grachten voer het Leeuwarder skûtsje op initiatief van verschillende lokale politieke partijen. Zij wilden laten zien dat Leeuwarden staat voor homo-emancipatie en antidiscriminatie. Aan boord van het skûtsje waren onder andere burgemeester Ferd Crone en wethouder Florijn. Elf jaar later voer er voor de tweede keer een Leeuwarder skûtsje, met als thema *Remember the past, create*

the future. Op de boot zaten Andries Seefat, in een Vrijheidsbeeld-kostuum, en modeontwerperster Moniek Miedema en haar zus Norma, als vredesduiven.

26. Bagijnestraat 63, café De Kannekijker (nu café 't Lieverdje)

Het vriendinnenstel Teuni van der Velde en Tineke Asma exploiteerde van 1982 tot 1997 het café De Kannekijker in de Bagijnestraat 63. Volgens een cafébijlage van de Leeuwarder Courant in 1993 had het café de naam een pottencafé te zijn en was het ook heterovriendelijk. Bijgevoegd was een omschrijving van het interieur: 'Flipperautomaat (zeldzaam geworden), piano, achter de bar ligt Halma en hangt een gezellig slaande klok. Een echt Engels poolbiljart (kleinere ballen en gaten), volgens kenners het enige in Leeuwarden'. Het café was elke dag al vanaf de middag geopend en werd druk bezocht. Voor dames die een andere dame zochten was het een ontmoetingsplek. Van de eigenaressen mocht er echter absoluut niet gezoend worden in het pand. Het café organiseerde ook literaire avonden. Zo waren Renate Dorrestein en Diet Verschoor in 1985 te gast.

27. Nieuwesteeg 9, café De Twee Gezusters (nu woning)

De LC omschreef in 1993 dit homo-vriendelijke café met een uitgesproken gay-uitbater als 'vol, druk, zweterig en

gay-minded. Leutige atmosfeer, de ene luide meezinger na de andere ('De transseksueel' wordt hier niet geboycot) en er kan op de tafel gedanst. Polonaise is op geen enkel moment uitgesloten'. Bijzonder waren ook de sluitingstijden. De Twee Gezusters ging om tien uur 's avonds al dicht. Uiteindelijk bleef het café ook later open. Er werd in 1990 gedreigd De Twee Gezusters te sluiten vanwege geluidsoverlast. Het café nam maatregelen en werkte aan geluidswerende voorzieningen. Vanaf 1994 werd elke maand een vrouwenavond georganiseerd. De oprichter van het café staat nu in café De Pastorie in de Kleine Kerkstraat. Nieuwesteeg 9 heeft al jaren geen horecabestemming meer.

28. Prinsentuin en Historisch Centrum Leeuwarden (HCL)

De Prinsentuin was vanaf de jaren 60 een van de ontmoetingsplekken voor mannen. Dit gebeurde vooral in de bosschages bij de hoofdingang. Het was echter niet altijd een veilige plek; er vond regelmatig mishandeling plaats door 'potenrammers'. Inmiddels is er onder het mom van onderhoud begroeiing weggesnoeid, waardoor de Prinsentuin niet meer als cruisegebied gebruikt wordt.

Aan de rand van de Prinsentuin bevindt zich het HCL, dat ook bronnen bewaart over het roze verleden van Leeuwarden.

HISTORISCH CENTRUM |
LEEWARDEN

Tekst: Gerard Hendriksma, Justin Pater en Klaas Zandberg, m.m.v. Majo Tigchelaar.

Beeld: HCL tenzij anders aangegeven.

Foto's voorzijde omslag: Hoge Noorden.

Bedredactie: Klaas Zandberg, m.m.v. Brenda de Groot (COC Friesland) en Lourens Oldersma (Tresoar).

Tekstredactie: Marga ten Hoeve en Geart de Vries.

Uitgave: HCL en afdeling toerisme gemeente Leeuwarden i.s.m. Stichting Pride Leeuwarden en COC Friesland.

oktober 2021